

DR. NÁNÁSI MIKLÓS

főisk. docens

Gondolatok közösségi nevelésünkről

A közösségi nevelésről szóló irodalmunk mennyiségileg számottevő, de a gazdag teljesítmény eszméi nem hatoltak elég mélyre, nem váltak kellően a pedagógiai valóság formáló erőivé. Szaksajtónk közösségi tárgyú közleményei híven tükrözik társadalmunk mozgásirányát s a pedagógus közgondolkodás együttrezdülését. A társadalmi mozgás gyors üteme a fejlődési szakaszok sürgető követelményeinek nyomására mindig újabb és újabb dolgot avatott „kurrens” iskolapolitikai s pedagógiai kérdéssé. Innen van aztán, hogy — bár a közösség elvére épülő társadalmunk a közösség formáló erejének mind meggyőzőbb példáit állítja elének és a közösségi életforma általános megteremtése felé halad —, a közösségi nevelés elméletének kidolgozására csak citációs vagy leíró közlemények erejéig futotta az időből és tapasztalatból. Nem jutotunk el a sokrétű és igen jelentős kérdésterület elméletének, elvi-gyakorlati rendszerének igényes megteremtéséig és annak helyzetünkhöz és körülményeinkhez mért sajátos alkalmazásáig.

Ha pedig az elmélet vérkeringése valahol pang, a zavarok kiütköznek a gyakorlat életműködésében. Ezt egyaránt jelzik a régebbi és a legújabb tárgyyszerű közlemények általánosításai is, mondván: a közösségi nevelés kérdéseinek megoldásában még mindig csak tapogatózunk; vagy: a közösségi nevelés dolgában nem állunk valami jól; a harmadik szerint pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy gyakran jónak mondott iskolában nincs szilárd iskolai közösség. Vannak jó osztályközösségek, de nincs köztük szerves kapcsolat. Vannak jó úttörő-őrök, rajok, szakkörök, de nincs egységes gyermekközösség. A szervezettség, mint keret megvan, de nincs tartalma, nincs igazi közösségi élet.

Botorság lenne mindezért az elméletet kárhozatni. Részünk van ebben nekünk nevelőknek is. Már a köztudat is lehetetlenségnek tartja, hogy közösségi ember vagy ifjúsági közösség nevelődjék ott, ahol nincs meg a nevelők közössége. És ugyan melyik iskolában érett már igazi, szocialista közösséggé a származás, a múlt, a neveltetés, kor, nem, világnézet, műveltség, szociális helyzet, stb. tekintetében annyira eltérő pedagógiai egyedek tömörülete, melynek tagsága korántsem egységes nézőpontú válogató elv alapján, hanem a szükséglet parancsszava vagy a hivatal intézkedései révén állt egybe? E gyülekezetekben sok szó esett a kérdésről, de ez nem volt elegendő ahhoz, hogy felszívódjék, egyetlen lehetséges és célravezető vezérelvvé váljék a közösség kialakításának és fejlődésének *pedagógiai* problémája. Időnként kampánybeidegzésű mozdulatokkal lapozgattuk Makarenko írásait, hangoztattuk elgondolásainak jelentőségét és szükségességét, de a valóságban rendszerének csak egyes elemei, esetleg csak pusztá formái jelentek meg. A belső tartalom, — a közösségi nevelés igazi megértése, a közösségfejlődés törvényeinek ismerete hiányában — sajnos, sokszor elsikkadt. Persze, ez rajtunk éppenúgy meglátszik, mint neveltjeink arculatán, amelyen másfélévtizedes formálás után is még csak tüneteiben mutatkozik a közösségi lelkiület.

De hogy így vagyunk, ahogy vagyunk, abban rajtunk kívül nagyobb erők is közreműködtek. Olyanok, amelyeknek az iskola függvénye: a társadalom és a család. Amikor az egyik átalakulásának történelmi útján új formája felé halad, akkor a másik szerkezetében, életrendjében, tényezőinek kapcsolatában, nevelési viszonylataiban stb. is az átalakulás folyamata indul meg. Ez a tény (melynek vizsgálata, elemzése és általánosításai váratnak magukra) pedig visszahat a nevelés gyakorlatára és elméletére egyaránt.

Ma, fejlődésünk legújabb szakaszában, amikor egyre erőteljesebb a haladásunk a közösség felé, intenzitásában és extenzitásában megnagyobbodva, újból időszerű a közösségi nevelés gondolata. Időszerűbb, mint bármikor. Mutatja egész sereg közlemény, amely a kérdés korszerű és igényes megoldásához járul hozzá. Folyóiratunk mostani számának jelentős része szintén ezt szolgálja. Ezen a címen bevezetesként egy-két gondolatot vetünk fel.

1. A szocialista közösségi nevelésre való eszmélésünk óta a közösségre mindig a *makarenkói értelemben* gondoltunk. Az ő fogalmi meghatározása él bennünk, ahhoz hasonlítjuk, annak ismerveivel mérjük a mi közösségeink (osztály- és iskolaközösségeink) mozgását, min-

den életjelenségét. Lehetséges-e ez? A makarenkói közösség-fogalom egy történelmileg, társadalmilag meghatározott, sajátos helyzet sajátos körülményei közt folytatott pedagógiai munkálkodás megfigyeléseinek, tapasztalatainak és általánosításainak klasszikus összegezése. Már tizenhetedik éve járjuk a szocialista közösségi nevelés útját. De hol van az a gyermeki vagy éppen felnőtt pedagógus-közösség, amely megtestesíti e fogalom jegyeit? Iskola- és osztályközösségeink ma még nem mérhető a makarenkói közösség mértékével, mert a kettő, némi egyezés ellenére nem azonosítható. Az egyik egy embercsoport meghatározott, legmagasabb fejlettségi foka, a maximum, a cél, a kiteljesedés — a másik e cél elérését munkáló folyamat kiinduló stádiuma. A közismert tartalmi jegyek közül már egy-kettő hiánya is csökkentti a fogalom iskolai adaptálásának lehetőségét. Csak a főbb eltéréseket nézve: az osztályok különböző külső feltételek alapján szervezett mesterséges csoportot alkotnak: Tagjainak együttléte nem hosszantartó, hanem időleges, legfeljebb a tanítási órák vagy az osztályonkívüli foglalkozás tartamára szóló. A kialakult közösségi helyzet folyamatossága, fejlődésének egyenes-vonalúsága gyakran megszakad. Az időleges iskolai együttlét szervezett nevelői hatásain kívül sokszor erősebben és tartósabban érvényesülnek az iskolánkívüli egyéb nevelési tényezők (otthon, utca, barátok stb.) esetleges tendenciái. A tanulás, mint ismét időleges közös tevékenység még az oktatás legjobb megszervezése esetén is lényegesen eltér a közös, kooperatív munkatevékenységtől. Az egyenjogúságot tekintve: a nevelő helyzete a kollektíván belül nem azonos az egyenjogú kollektívtagéval. A funkciók választás szerinti elosztása korlátozottan lehetséges az iskolában. Az egyéni és közösségi érdek azonosságának felismeréséhez és megéléséhez csak konkrét gyakorlaton át vezet az út, stb.

Talán ennyi is meggyőzhet arról, hogy a makarenkói közösség nem azonos az iskola közösségeivel, de a fejlődés eredményeként egyszer azonosulhat azzal, amikor majd megéri emberi, társadalmi és nevelési feltételeinek összessége. A makarenkói közösséget nem lehet statikusan, specifikumok ketrecébe zsugorítva értelmezni, hanem csakis dinamikusán, kiszélesült folyamatában, benne a gyermekkel, akiért a közösség van. A közösség pedig, akkor lesz a felnőtt kollektív elgondolásaiából a gyermeket éltető és fejlesztő „élettérre”, ha a gyermeket tekintni, annak adottságait, erjét, teljesítőképességét. Ezt a gondolatot csupán azért érintjük, hogy az értelmi nevelés maximalista terhelésének következményeiből okulva, ne kockáztassuk az erkölcsi, illetve a közösségi nevelés óhajtott sikerét.

2. A közösségi nevelés nem szakítható ki a nevelés egységes folyamatából, összefüggésrendszeréből. Nincsen ma fegyelemre nevelés, tegnap hazafiságra nevelés, holnap világnézeti s holnapután közösségi nevelés. De van mindenkor a nevelt egységes személyiségére ható nevelés, amelynek tendenciái egyszerre több irányból és több irányba hatnak, egymástól függenek és egymást feltételezik. Egyik tendencia az erkölcs irányából ered és arra hat. Amíg más társadalmakban az erkölcsi problémák magva merőben az egyén társadalomtól független relációiban rejlik, addig a szocializmusban minden erkölcsi kérdés az egyén és társadalom kölcsönös viszonyában, az egyéni és közösségi érdek kapcsolatában leli magyarázatát. Ezért a közösség a szocialista erkölcs logikai tengelye, ezért a kollektívizmus a legfőbb elve s tartalmának minden más erkölcsi tulajdonságot átható lényege. És ezért a közösség és a közösségi nevelés egyidejűleg nevelésünk célja, feladata, módszere és szervezeti formája. A közösségi nevelés az összefüggésben teremti meg a nevelés többirányú feladatainak feltételeit, viszont maga is függ a többi feladat sikeres megvalósításától. De a többi feladat megvalósítója nem csupán az iskola. Társadalmi felelősségű részesei: a család, az ifjúsági szervezetek, a nevelő- és diákokotthonok, a napközi otthon, tanulószoba, ifjúsági tevékenységformák, a gyakorlati foglalkozásokat lebonyolító ipari és mezőgazdasági üzemek, az ifjúsági és felnőtt kulturális intézmények, társadalmi szervezetek és mozgalmak. stb. Ha e tényezők közt nincs meg a közösségi nevelésre vonatkozó elvi összhang, és a céltudatos, tervszerű együttműködés szándéka, addig nem igen lehet szó igazi közösségi nevelésről. Ez összefüggések felismerése és koordinált szolgálata nélkül amit rakunk estig, leomlik reggelre.

3. Abból az általánosításból, hogy „van osztályközösség, de nincs közösségi élet”, az derül ki, hogy a közösségi nevelés lényegének megértésében nem egységes a felfogás, mert szóhasználatunk a fogalom két lényeges elemét összekeveri. A német így tesz különbséget a kettő között: Erziehung zum Kollektiv és Erziehung zur Kollektivität.* A „Kollektiv” a közösségi nevelés formáját, keretét, magát a közösséget, a „Kollektivität” pedig a tartalmát jelenti. Nem egyszer esett erről szó a hozzáértők „okos gyülekezeteiben” s ez egyszerű distinkció mindannyiszor arra eszméltetett, hogy bizony inkább a forma létrehozásával baj-

* Das Kollektiv: közösség, kollektíva; die Kollektivität: a közösségi ember tulajdonságainak, a közösségi magatartás vonásainak összessége. Magyar megfelelőjét legújabb só-táraink sem közlik.

molódtunk, keretet szerveztünk, funkciókat osztogattunk, és a tartalom, a közösségi magatartás fejlesztése elsikkadt. Pedig senki sem hiszi azt, hogy egy szervezeti forma nyomán olyan tulajdonság, mint a közösségi érzés, magatartás egyszerűen a tanulók sajátjává válnék, hogy azoknak meggyőződését, viselkedését, szokásait maga a forma spontán módon meghatározná. Azt is tudjuk, hogy a közösség, mint forma nem magától és nem elemi erővel alakul ki, hanem azoknak az egyéniségeknek gondolkodása, érzése és működése hozza létre és tölti meg tartalommal, akiket viszont a társadalmi viszonyok hatása alakít.

Az osztályközösséget és benne a közösségi életet a tartalom és forma dialektikájának nézőpontjából kell látnunk. Így szemlélve, a következő fontos gyakorlati következtetéshez jutunk:

ha a tartalom határozza meg a formát, akkor a közösségi nevelést úgy kell végeznünk, hogy biztosítsuk *szocialista tartalmát*;

ha a forma aktívan hat a tartalomra (elősegíti vagy fékezi annak fejlődését), akkor csak a munka megszervezésének *szocialista formájából* fakadhat siker.

Makarenko szerint a nevelés tartalmának és formájának meg kell egyeznie a való élettel.

Nevezetesen:

a nevelésnek a nevelendő személy szabad és tudatos tevékenységére kell irányulnia, és már a nevelésben meg kell valósítani a szocialista és kommunista ember társadalmi életformáját.

Ez utóbbi következtetés nem tartalmaz mást, mint a közösségi nevelés iránti követelményt, azaz a közösségben, a közösség által és a közösség irányában való nevelést. Tehát: a tartalom adja a közösség benső nagy élményének felismerését, megélését, a forma pedig a közösségi magatartás fejlesztésének terét, a közösségi élet gyakorlatát.

Eddigi gyakorlatunk hibái téves szemléletünkből eredtek. Nem vizsgáltuk és nem ismerjük a közösségi nevelésnek sem tartalmi, sem formai követelményeit. Ezért a forma elsődlegessé, öncélúvá vált s határozatlan, vegyes tartalommal telítődött. Ezen segít majd — hitünk szerint eredményesen — az a két lényeges intézkedés, amely egyrészt közösségi nevelésünk szocialista tartalmát konkretizálja, másrészt egyedül lehetséges szocialista formáját rögzíti. Nevezetesen: nevelési tervünk és azok a fontos irányelvek, amelyek kimondják, hogy az iskolai közösségi nevelés legfontosabb bázisa az úttörőszervezet, a közösségi nevelést arra támaszkodva, annak szervezeti keretei közt kell megvalósítani.

A nevelési terv arra irányul, hogy részleteiben kidolgozza és étellel töltsen meg az iskolai közösségek életének mechanizmusát, megvalósítsa a közösség felépítésének azt a szervezeti formáját és tartalmát, amelynek eredményeként a közösség valóban eleven társadalmi szervezetté válik. A tartalom konkretizálása során rámutat a szükséges ismeretek, nézetek, fogalmak mellett a tanulók tevékenységének formáira is, amelyek a gyermeki személyiség kívánt tulajdonságainak kialakítása érdekében lehetségesek és szükségesek. Túllép azon a felfogáson, hogy a gyermeket a nevelői prédikáció formálja közösségi emberré. Sokkal lényegesebbnek tartja, hogy a gyermekek maguk ösztönöztessenek tevékenységük feltételei, körülményei által a közösség megteremtésére és fejlesztésére, arra, hogy a körülmények útján jussanak el a helyes meggyőződéshez, készségekhez és szokásokhoz. Ily módon arra tanít, hogy a közösség nem csupán közös élményt, célokat, közösen végzett munkát jelent, hanem az élet és a munka közös szervezetét is.

Az általános iskolai közösségi nevelés irányelvei pedig régen vajdó probléma elvi és gyakorlati megoldásának „hogyanjára” válaszolnak, s ahhoz nyújtanak értékes segítséget. Hiszük, hogy megjelenése óta a tantestületi megbeszélések, viták nyomán fokozatosan kikristályosul és érvényesül az a keret, az a szocialista forma, amelyben a gyermek életének és tevékenységének megszervezésével egyedül lehetséges a közösségi nevelés kibontakozása és egészséges fejlődése.

Amikor a felnőttek termelőtevékenységének körülményei a szocialista közösségi formák által segítik elő a kollektívizmusra való nevelést, akkor a gyermeki tevékenység számára sem képzelhető el más, mint szocialista közösségi forma. Ez pedig csak az úttörőszervezet lehet, amelynek célja összhangban áll a társadalom és a nevelés céljával és szocialista tartalmú keretei közt a társadalomban élés gyakorlatának legalkalmasabb területe. Itt gyakorolhatják a közös célért való együttműködést, a szervezetség igényét, az irányítási tudást, engedelmeséget, szabályokhoz való alkalmazkodást, a kollektívizmus erőit stb. Az úttörőszervezet organizációja, tartalma és tevékenységformái nyomán alakul ki s állandósul a gyermekben a közösségbe való tartozás tudata, az azzal való kapcsolat érzelmi diszpozíciója,

ez pedig előiskolája annak a tudatnak és érzületnek, amely a felnőttet a tágabb közösségekhez fűzi.

4. Az érzelmet és érzületet említve, némi lélektani reminiscencia és hiányérzet ébred bennünk a közösségi neveléssel kapcsolatban. Ezen a címen azt kell megemlítenünk, hogy a pedagógiától és a pszichológiától való jó ideig tartó rettegés, illetve tartózkodás nyomán napjaink legfrissebb közleményei kivételével alig esett szó a *közösségi nevelés lélektani kérdéseiről*.

A kollektívizmus nemcsak szocialista ideológiai és erkölcsi elv, hanem az ember erkölcséből fakadó érzelem is. A közösségről alkotott képzetek, fogalmak, nézetek, elvek csak úgy valósulhatnak meg az emberi cselekedetekben, ha a képzeteken, fogalmakon, elveken alapuló erkölcsi meggyőződés egyszersmind az ember erkölcsi érzelmévé is válik. Ezért a tanulók erkölcsi nevelésében jelentős szerepe van az erkölcsi magatartási elvek és szabályok elméleti megismertetésén túl a helyes erkölcsi érzelmeket kialakító nevelésnek is.

Gyakorlatunk inkább normákat, a közösségi élet szabályait tanította és nagyon kevés gondor fordított a közösségi érzés nevelésére. Ennek feltétele a gyermek érzelmi életének pszichológiai vizsgálata, törvényszerűségeinek megismerése, mert ez teszi lehetővé a gyermek viselkedésének, magatartásának megértését. Ugyanakkor feltárja azokat a pszichológiai feltételeket, amelyek biztosíthatják a gyermek közösségi érzelmeinek fejlesztését. Ez a tény arra irányítja a figyelmet, hogy nevelési tevékenységünket nem ártana jobban „*pszichologizálni*”. A közösségi nevelés számtalan olyan lélektani kérdést vet fel, amelynek tisztázása és tisztán látása igen lényeges a közösség fejlődése szempontjából. (Pl.: az osztály tanulónak egymáshoz való viszonya, kapcsolataik alapja, motívumai, formái; a közösség viszonya a környezethez, a kollektív kapcsolatok érzelmi alapjai, a vezetők és vezetettek viszonya, a gyermeki eszmények; mikor jut el a gyermek oda, hogy minden, ami a közösség ellen történik, mint elítélendő, megengedhetetlen és erkölestelen valami jelentkezik érzelmi életében? az osztályközösség tagjainak érzelmi kapcsolatai hogyan befolyásolják a tanulócsoport igazi, élő közösséggé formálódását? az osztályok közötti kapcsolat érzelmi motívumai, az egész iskolaközösség szelleme, emocionális szférája, stb., stb.)

E néhány gondolat felvetésére (amelyet még többel is bővíthetnénk, pl.: a közösségi nevelés és a munkára nevelés, az esztétikai nevelés és az oktatás folyamata kapcsolatának a reformmal összefüggő, korszerű értelmezése, stb.) az adott jogcímet, hogy folyóiratunk mostani számának főbb közleményei a közösségi nevelés kérdéseivel foglalkoznak s közülük nem egy úttörő vállalkozás szakirodalmunkban. Az első, szocialista közösségi nevelésünk fejlődésének útját tekinti át. Hitelesen összegezi törekvéseink szakaszos mozgását, botlásainkat és eredményeinket, elemzi fejlődésünk motívumait, összefüggéseit és általánosításával távlatainkba mutat. A másik tanulmány az osztályközösségek kialakításának lélektani alapjait vizsgálja a gyakorlati nevelési feladatok jobb megoldása érdekében. Ilyen kérdésekre ad választ: melyek az osztályközösség pedagógiai hatékonyságának pszichológiai feltételei, van-e az általános iskolában az osztályközösség kialakításának lélektani alapja, igényli-e a gyermek az osztályközösséget, összefügg-e kielégülést kereső szükségleteivel, melyek a társas magatartás pszichológiai tényezői, az osztályközösség létrejöttének feltételei? A harmadik dolgozat tíz felsőtagozati osztály közösségi portréját adja, amelyekben a lélektani-élettani tények, a közösségmozgás, a nevelői ráhatás és az iskolán kívüli tényezők összefüggő hatásrendszerében mutatja meg az osztályok közösségi életének konkrét jelenségeit, tényeit, problémáit s azok megoldására irányuló nevelői eljárásokat. A többiek pedig az úttörőmozgalomban folyó közösségi nevelés tartalmi-formai lehetőségeinek megvalósításáról, az oktatási folyamat közösségi nevelési részletkérdéseiről szólnak főként gyakorlati értelemben.

Ha a szavaknak annyi az értéke, amennyi valóság, mindennapi valóság van mögöttük, akkor közleményeink értéke nem kétséges, mert a valóságból fakadnak és azt kívánják szolgálni.